

**ТЕРОР І ТЕРОРИЗМ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ
У ПОЛІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ**

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 49(2), с. 18–21

Аналіз сутнісних констант понять терору і тероризму, структуризація соціального знання про явища та феномени найпотужнішого соціально-духовного потенціалу дасть змогу визначити політичну стратегію влади, методи і механізми політичного впливу, спрямованість соціальних дій і практики, характер громадської критичної думки та політичної боротьби у комплексі найскладніших міжнародних, міжнаціональних і цивілізаційних конфліктів.

Поняття терору і тероризму в сучасних реаліях виступають як потужні ідеологічні інструменти і суспільно-політичні механізми формування домінуючої точки зору в суспільній свідомості в умовах процесів глобалізації та формування інформаційного суспільства. Критичне зростання комплексу системних загроз миру пов'язане, насамперед, з експансією радикально-екстремістських ідей та інтенсифікацією практичних дій з дестабілізації політичних і соціальних інститутів держави та суспільства за допомогою терористичних методів.

Проблема терору як державної практики тотального насильства, тероризму як насильницького методу боротьби за перетворення суспільства, завжди перебувала в суспільно-політичному та науковому полі інтересів політичних діячів, філософів, вчених, широких верств суспільства.

Державний терор застосовувався з метою залякування та підпорядкування громадян. Оцінка цього різновиду терору як “корисного” методу примусу опозиції та непокірного населення розглядалася у філософській спадщині молодших софістів — Платона, Аристотеля, А. Блаженного, Ф. Аквінського, Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо. Абсурдний “парадокс” віри та феномен страху розкрито

у творчості данського філософа-екзистенціаліста С. К'єркегора. Нове осмислення проблем насильства, нігілізму, індивідуалізму розкрито у філософії модерну А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, М. Штірнера, Е. Дюрінга та ін.

Різноманіття підходів до розкриття сутнісних констант понять “терор” і “тероризм” є свідченням крайньої заплутаності та розбалансованості інтелектуального дискурсу в інтерпретації категорій цього типу.

Такі категорії мають іноземне походження: терор (від лат. *terror* — страх, жах) — політика залякування, придушення політичних супротивників насильницькими заходами [1, 494], а тероризм — це політика, яка заснована на систематичному застосуванні терору. Вони також мають спільний корінь і смислове значення [2, 98].

Терор є формою тотального насильства в усіх сферах життя суспільства з боку легітимних державних (рідше нелегітимних, недержавних) акторів, яка характеризується ірраціональною жорстокістю, фанатичною цілеспрямованістю, всеосяжною політично невмотивованою репресивною практикою, ультрамілітаристським екстремізмом та уявною ефективністю в короткостроковій перспективі досягнення тактичних і стратегічних результатів.

Характерними особливостями терору є:

- наявність терористичної ідеології та репресивних каральних методів суспільно-політичної практики, що має екстраординарний характер, як засобу боротьби серйозної реальності виклику;

- системне використання в якості інструменту терору легітимних політичних інститутів держави;

- несистемне використання терору недержавними й опозиційними структурами стосовно держави (як правило, внаслідок слабкості політичної системи держави);

- проголошення політичних (некримінальних) цілей та часто кримінальних методів їх реалізації;

- централізація й плановість акцій;

- персоналізація та конкретизація спрямованості;

- наявність чіткої ієрархічної структури, сильного і авторитетного (авторитарного) керівництва;

- просторово-територіальна універсальність;

- багатолікість та динамічність;

- міжнародна спрямованість багатьох акцій;

- відкритість і демонстраційний характер у проведенні акцій насильства.

Найпоширенішим у науковому дискурсі є використання поняття “терор” щодо політичних сил, які перебувають при владі, які об’єктивно є сильнішою стороною в конфлікті та протиборстві. Поняття “тероризм” відносять до опозиційних сил, які об’єктивно є стороною слабшої.

Польський вчений А. Бернгард вважає, що терор — це насильство та залякування, які використовують об’єктивно сильніші щодо слабших, а тероризм, навпаки, — насильством і залякуванням, які використовує слабший до сильного [3, 23]. Слід зауважити, що диференціація цих понять більш ніж умовна. Реалії сьогодення вказують на величезний вплив опозиційних терористичних формувань, на хід соціально-політичних процесів навіть у розвинених державах. Більш широке тлумачення міститься у “Словнику російської мови” С. І. Ожегова, де визначено, що

“терор — залякування своїх політичних супротивників, що виявляється у фізичному насильстві, аж до знищення” [4, 796]. У цьому випадку розширюється соціальна та ресурсна база терору, яка може бути віднесена й до дій недержавних опозиційних структур.

Об’єктом терору є народ країни, державні інститути та політична опозиція, або народ окупованої території. Суб’єктом терору є держава, політична влада й надпотужне недержавне формування (наприклад, іспанська інквізиція) або структурований опозиційний рух, що перебуває у стані системного конфлікту з легітимною владою з метою захоплення політичної влади і має домінуючий вплив у визначеному географічному ареалі. Терор базується на постулатах і догматах державної (або домінуючої) і терористичної ідеології.

Варто зазначити дуалістичну етичну природу терору. Наприклад, використання державою терористичної практики з метою подолання хаосу, ентропії та кримінального безладу має безумовно гуманістичну спрямованість.

Поняття тероризму є похідним від поняття “терор”. Характерні особливості терору дають можливість сприймати тероризм в абстрактних моделях різних форм вияву терору та відображають у них сутнісні смислові константи. У широкому контексті під тероризмом розуміється історичний процес зародження, розвитку та функціонування терористичних виявів, у вузькому сенсі його використання обмежується конкретними фактами терористичного насильства, які спрямовані на невинних людей [5, 237].

Тероризм — це ідеологічно обґрунтована стратегія та соціально-політична практика комплексного психологічного та фізичного насильства або залякування загрозою систематичного насильства, яку використовують опозиційні сили з метою досягнення поставлених завдань із застосуванням протиправних екстремістських форм і методів їх реалізації.

Зміст і сутність поняття “тероризм” як соціально-політичного явища може бути розкрито через комплекс смислових рівнів. Перший семантичний рівень відображає широкий зміст поняття “тероризм” й харак-

теризує його як загрозу або застосування насильства з метою досягнення соціально-політичних цілей. Об'єктом його впливу є все суспільство (інструментальною сферою тероризму є ЗМІ, які формують рамки інтерпретації терористичних дій). Другий рівень розуміння сутності тероризму відображає процесуальність цього феномену, його конкретну цілеспрямованість, дискретність (у цьому випадку тероризм займає проміжне положення між стихійними та керованими процесами, зближуючись із процесами катастрофічного типу). Третій рівень концептуалізації складає тероризм ризикогенним фактором соціальних змін. Перебуваючи в залежності від фундаментальних суспільних структур, індивідуальних інтересів, терористичні дії чинять модифікаційний вплив на різних рівнях соціальної організації суспільства [6, 23].

Тероризм як соціокультурний феномен свідомості та психіки індивіда є деформованою системою етичних координат і соціально-психологічних девіацій, які охоплюють гіпертрофовані егоцентризм і нарцисизм; яскраво виражену тенденцію до екстерналізації; загострену інферналізацію дійсності; агресивний конформізм; знижену чутливість щодо своїх і чужих страждань при високій готовності вбивати та вмирати; упередженість, обмеженість та догматизацію оцінок; низький поріг терпимості до інакомислячих.

Основними сутнісними ознаками тероризму, які визначають його як цілісний соціокультурний феномен, є:

1. Насильство — надмірний примус, міра надмірності якого визначається аксіологічним контекстом, який пов'язаний із соціокультурною належністю суб'єкта насильства [7].

2. Теророфобія — ірраціональне почуття страху та жаху стати потенційною жертвою теракту. Тероризм паралізує людину, вселяє йому страх перед можливою смертю.

3. Ідеологічність — наявність ідеології, яка виправдовує жорстокість терористичного дійства, міфологізує та романтизує теракт.

4. Ризик — кількісна оцінка небезпек при здійсненні теракту, постійний компонент терористичних дій.

5. Демонстративність, публічність та гласність вчинення суспільно небезпечних посягань. Тероризм прагне досягти своїх цілей шляхом придушення волі тисяч людей, котрі дізнаються про нього, тому максимальний публічний розголос зазвичай необхідний для успіху тероризму.

6. Агресивність. Саме агресія, на думку Е. Фрома, лежить в основі діяльності терориста. Причину агресивної поведінки Е. Фром бачить у наслідках “стимулів”, які відповідальні за виникнення та інтенсивність агресивних реакцій [8].

7. Просторово-часова обмеженість. Тероризм, як правило, має локальні просторові характеристики і тимчасові ліміти (навіть міжнародний тероризм відрізняється зосередженням зусиль на конкретних регіонах і концентрацією сил і засобів для проведення “точкових” акцій).

Об'єктами тероризму є загальнолюдські відносини, як зовнішні — між державами, народами, націями, класами, партіями, угрупованнями, так і внутрішні — відносини на рівні індивідів або індивід-група [9, 8]. Об'єктами посягань терористів виступають міжнародна безпека, внутрішня та зовнішня безпека країни, основи суспільного ладу, політична організація суспільства, державна влада, громадський порядок, життя, здоров'я, свобода окремих осіб, безпека людей на різних промислових та інших об'єктах, засобах транспорту, нормальне функціонування систем життєзабезпечення населення, комп'ютерна інформація тощо.

Суб'єктами тероризму є деструктивно спрямовані недержавні, як правило, нелегітимні структури, які можуть бути представлені у вигляді соціальних груп, організацій, кланів, сект, течій і окремих осіб, які прагнуть досягти своїх цілей із застосуванням терористичних засобів.

Мотиви суб'єктів, що обирають терористичну діяльність, є дуже різноманітними. В узагальненому вигляді їх можна умовно розбити на два основних типи — особистісні та політико-ідеологічні мотивації. Особистісні мотиви тероризму, своєю чергою, можуть підрозділятися на три види: емоційні, невро-

тично-психопатологічні та прагматично-утилітарні (оплата спонсорами терористичної діяльності) [10].

Ключовою категорією, яка розкриває сутність терору та тероризму, є фундаментальне поняття — “наси́льство”.

Наси́льство — це особливий вид відносин у соціумі, який активується системною взаємодією суб’єктів (групи суб’єктів) на мікро- та макросоціальному рівнях у визначених ним соціальних ролях у формі символів, образів і міфології пануючого ідеологічного нарративу з метою неправомірного забезпечення домінування одного суб’єкта над іншим, використовуючи різний символічний, фізичний, психологічний, технологічний апарат придушення та примусу з метою зниження статусу жертви або її фізичного знищення. Розрізняють фізичне, психологічне, моральне, інтелектуальне, економічне, політичне, ідеологічне та релігійне наси́льство.

Отже, складність та суперечливість тероризму як феномена і явища, різновекторний і багатоаспектний характер його впливу на політику держав обумовлює актуальність та необхідність теоретичного осмислення цього явища на новому критичному рівні, як політичного терору та тероризму, які зіграли визначальну роль у драматичній історії нашого суспільства ХХ ст.

Література

1. Словарь иностранных слов. — [14-е изд., испр.]. — М.: Рус. яз., 1987. — 608 с.

2. Пономарев В. А. Понятие терроризма и его классификация: философско-правовой аспект / В. А. Пономарев // Вестн. науки Сибири. — 2015. — № 1 (16). — С. 98–103.

3. Бернгард А. Стратегия терроризма / А. Бернгард. — Варшава, 1978. — 323 с.

4. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова / Рос. Академия наук. Ин-т рус. языка им. В. В. Виноградова. — [4-е изд., доп.]. — М.: ООО “А ТЕМП”, 2010. — 874 с.

5. Кальницкий Э. А. Философские аспекты феномена терроризма / Э. А. Кальницкий // Гілея. — Вип. 65. — 2013. — С. 236–240.

6. Щербанова В. В. Современный терроризм в глобализации социальных рисков: структуралистско-конструктивистский контекст: дис. ... д-ра соц. наук: спец. 22.00.04. — Социальная структура, соц. институты и процессы / В. В. Щербанова. — Саратов, 2010. — 466 с.

7. Жданкин В. А. Ценностное и праксиологическое содержание концептов “наси́лие” и “ненаси́лие” в современной социальной философии: дис. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.11. — Социальная философия [Электронный ресурс] / В. А. Жданкин. — Воронеж, 2010. — 134 с. — Режим доступа: <http://www.dissertat.com/content/tsennostnoe-i-praksiologicheskoe-soderzhanie-kontseptov-nasilie-i-nenasilie-v-sovremennoiso#ixzz3oHGwJQJv>

8. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. — М.: Республика, 1994. — 447 с.

9. Лобсанова Т. А. Особенности проявления терроризма в условиях трансформирующегося российского общества: автореф. дис. ... канд. филос. наук: специальность 09.00.11. — Социальная философия / Т. А. Лобсанова. — Улан-Удэ, 2007. — 22 с.

10. Чурков Б. Г. Мотивационные и идейные основы современного терроризма [Электронный ресурс] / Б. Г. Чурков // Соц. конфликты: экспертиза, прогнозирование, технологии разрешения. — № 4. — 1993. — Режим доступа: <http://psyfactor.org/lib/terror10.htm>

Проаналізовано сутність понять “терор” і “тероризм” як соціально-політичних явищ та соціально-духовних феноменів. Визначено власне бачення змісту та сутності цих фундаментальних понять та їх особливостей.

The essence of the concepts of “terror” and “terrorism” as a socio-political events, social and spiritual phenomena. Given their own vision of the content and nature of fundamental concepts and their features.

Проанализированы сущность понятий “террор” и “терроризм” как социально-политических явлений и социально-духовных феноменов. Приведено собственное видение содержания и сущности этих фундаментальных понятий и их особенностей.

Надійшла 15 лютого 2016 р.